

Резюме

Кравцова З. С. Понятие и теоретико-методологическая характеристика механизма конституционно-правового регулирования.

Статья посвящена общетеоретическому анализу понятия «механизм конституционно-правового регулирования». Осуществлены комплексный анализ и систематизация научно-теоретических трудов и мнений представителей различных отраслевых наук по юридической категории «механизм правового регулирования» для установления базовых теоретических конструкций, которые были положены в основу формирования теории механизма конституционно-правового регулирования.

Ключевые слова: механизм правового регулирования, конституционно-правовое регулирование, механизм конституционно-правового регулирования.

Summary

Kravtsova Z. The concept and theoretical and methodological characteristic of the mechanism of constitutional-legal regulation.

The article is devoted to the general theoretical analysis of the concept of the mechanism of constitutional and legal regulation. The complex analysis and systematization of scientific and theoretical works and opinions of representatives of various branch sciences on the legal category of the mechanism of legal regulation for the establishment of the basic theoretical constructions, which were the basis for the formation of the theory of the mechanism of constitutional and legal regulation.

Key words: mechanism of legal regulation, constitutional-legal regulation, mechanism of constitutional-legal regulation.

УДК 342.51; 52; 53

Н. Л. ОМЕЛЬЧЕНКО

Наталія Леонідівна Омельченко, кандидат юридичних наук, доцент, науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

ПАРЛАМЕНТАРИЗМ ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНА ТА ІНСТИТУЦІЙНА ОСНОВА СУЧАСНОГО ПАРЛАМЕНТСЬКОГО ПРАВА

Одним із фундаментальних понять у сучасній науці конституційного права взагалі та парламентського права зокрема є категорія «парламентаризм» (франц. *parlementarisme* – парламентська система). Термінологічно, як правильно визначає Ю. С. Шемшученко «парламентаризм» походить від терміна «парламент» і означає систему організації державної влади, яка базується на активній ролі парламенту у здійсненні цієї влади¹. Проте слід зазначити, що парламентаризм є порівняно новою категорією для юридичної науки, яка не отримала єдиного визначення в юридичній літературі і по-різному інтерпретується. Передусім, як підкреслює В. М. Шаповал, це «пов'язано з багатоманітністю парламентської практики в різних країнах як тоді, так і в наші дні». Автор наголошує, що для одних і тих самих цілей вживаються терміни «парламентаризм», «парламентське правління», «парламентський лад», «парламентський режим» та ін. У своєму монографічному дослідженні «Основи теорії парламентаризму» (2015 р.), яке на сьогоднішній день є однією з останніх робіт відповідної проблематики, він правильно робить наголос на тому, що «трактуючи парламентаризм, різні автори фактично розкривають основні характеристики парламентаризму»². Крім того, варто зазначити, що як галузь наукових досліджень парламентаризм поступово виходить за межі політичних і юридичних наук та науки державного управління. Змістом цього інтегративного напрямку стають дослідження теорії, історії і практики парламентаризму як провідної ланки державотворчого процесу; вивчення системи організації міжнародної співпраці у сфері державної влади та державного управління, провідну роль у якій відіграють представницькі колегіальні органи, дослідження їх функцій під час здійснення державної влади тощо³. У зв'язку з цим необхідною умовою дослідження парламентського права є аналіз наукових підходів для розуміння дефініції «парламентаризм» як фундаментальної категорії парламентського права України.

Метою статті є проведення наукового пошуку, виявлення та обґрунтування сутнісних ознак сучасного парламентаризму в контексті формування й розвитку парламентського права України.

Насамперед для більш глибокого проникнення у поняття та сутність парламентаризму варто зробити наголос на історичному контексті, відповідно до якого парламентаризм є історично зумовленим наслідком суспільно-політичного розвитку країн середньовічної Європи. Його формування було пов'язане із становленням сучасної державності цих країн⁴. Адже за винятком Англії, де становлення парламентаризму почалося у XVII ст., такого явища, як парламентаризм, не існувало, хоча вже до того часу кілька століть у ряді країн функціонували станово-представницькі установи, які були предтечею парламентів⁵.

У цей час закладається фундаменти доктрини парламентаризму, формується концепція парламентаризму у роботах І. Бентама, Л. Дюгі, А. Есмена, Дж. Локка, Дж. С. Міля, Ш. Монтеск'є, М. Орію та ін. Крім того,

варто зазначити і позиції вітчизняних науковців щодо витоків та становлення українського парламентаризму. У цьому питанні особливої уваги заслуговують праці О. М. Бандурки, М. С. Грушевського, В. М. Дмитрушко, Д. І. Дорошенка, В. Ю. Древалю, Б. О. Кистяківського, О. Л. Копиленка, О. М. Мироненка, В. М. Олуйка, І. Є. Словської, М. В. Шаповала, Ю. С. Шемшученка, С. В. Юшкова та ін. Зокрема, представники однієї групи сучасних дослідників вважали, що витoki парламентаризму беруть свій початок ще до створення першої держави Київської Русі, а саме за часів старослов'янських народів (О. М. Мироненко); друга група доводить, що саме кінець XVIII – початок XX ст. були періодом становлення парламентаризму, набуття ним рис, які повною мірою притаманні сучасному парламентаризмові (Г. С. Журавльова); треті наголошували, що становлення вітчизняного парламентаризму відбулося з появою представницьких інститутів в Австрійській та Російській імперіях середини XIX ст., у складі яких перебували українські землі (О. М. Бандурка, Ю. Д. Древаль). Натомість переважна більшість дослідників, позицію яких підтримуємо і ми, сходяться на думці, що перші паростки зародження парламентаризму (протопарламентаризму) на українських землях з'явилися в епоху розквіту держави Київська Русь (С. Б. Гавриш, І. М. Міщенко), а свою передісторію отримали в добу нетривалого функціонування Центральної Ради. Такі різновекторні погляди свідчать передусім про те, що формування українського парламентаризму відбулося в кілька етапів, які також мають багато спільного зі світовими процесами формування органів народного представництва⁶. Отже, в історичному аспекті парламентаризм визначається як «сукупність поглядів, ідей, практичної діяльності, пов'язаних з реально існуючими законодавчими представницькими структурами – парламентами». У широкому розумінні парламентаризм є науковою категорією, еволюцією міфологічних форм світорозуміння, релігійних ідей та здогадок прадавніх мислителів про особливості організації державної влади до раціональних логічних форм мислення, до ознак теоретичного знання, виникнення політико-правової думки. У вузькому розумінні – як комплекс політико-правових ідей та власне державотворча практика переважно XVII–XVIII ст. ст. (у деяких країнах – у XIX–XX ст. ст.) з чітким розмежування функцій гілок влади з підзвітністю та підконтрольністю громадянському суспільству державних органів, усіх установ та службових осіб⁷. Крім того, парламентаризм розглядається у політологічному контексті, як багатогранний феномен та шкала соціальних цінностей, яку не слід ототожнювати з теорією та практикою функціонування парламенту, тому що наявність останнього не гарантує існування парламентаризму⁸. Зокрема, тут йдеться про номінальні парламенти, а парламентаризм у цьому ключі виступає як політичне вчення.

Разом з тим, в тій чи іншій формі феномен парламентаризму притаманний кожній демократичній країні, незалежно від форми держави і форми правління. Акцентуючи на соціально-культурологічному аспекті в розумінні парламентаризму А. І. Погорелова наголошує, що реальний культурний розвиток парламентаризму можливий лише за ефективної взаємодії держави і суспільства, що вимагає постійної турботи насамперед з боку законодавчої влади про формування повноцінного публічного простору в Україні, розширення доступу громадян до законотворчого процесу⁹.

Безперечно, витoki парламентаризму та парламентів сягають в глибини історії, філософських, соціологічних та культурологічних знань, вчень, проте концептуально задля чіткого уявлення про становлення й розвиток парламентаризму варто звернутися все ж таки до конституційно-правової доктрини як сукупності усталених та визнаних науковим середовищем ідей, положень, наукових поглядів та теоретичних узагальнень, що в сукупності становлять логічно завершене та внутрішньо узгоджене бачення, розуміння й пояснення сутності, особливостей, головних ознак та закономірностей (або тенденцій) розвитку певного конституційно-правового явища (феномена)¹⁰.

Парламентаризм як суспільно-політичне явище є одним із найвагоміших демократичних надбань цивілізації, безпосередньо пов'язане з визнанням і реалізацією принципів народного суверенітету, пріоритету прав людини, представництвом народу, верховенством парламенту серед органів державної влади. Дедалі частіше в юридичній літературі парламентаризм називають однією з основних цінностей сучасного конституціоналізму.

Зазвичай під парламентаризмом розуміють таку систему організації державної влади, в якій провідну роль відіграє парламент. Схожої позиції дотримуються й автори підручника «Основи вітчизняного парламентаризму» (2011 р.). Так, під парламентаризмом вони розуміють особливу систему державної влади, яка заснована на принципах поділу влади, верховенства закону за провідної ролі парламенту¹¹. Подібний підхід щодо провідної ролі парламенту у змісті категорії «парламентаризм» простежується в роботах М. І. Росенко, на думку якої парламентаризм – «принцип, який має політико-правове значення, соціально-політичне та державно-правове явище, особлива система управління державою, структурно і функціонально засноване на принципах поділу влади, верховенства закону при провідній ролі парламенту в цілях реалізації конституційного закріплення повновладдя народу»¹²; О. О. Реєнта, який вбачає під парламентаризмом такий державний лад, який заснований на верховенстві парламенту в системі органів державної влади, наявності у нього виключних прерогатив і повноважень¹³; П. П. Шляхтуна, який під парламентаризмом розуміє таку форму взаємодії громадянського суспільства і держави, що ґрунтується на визнанні провідної ролі парламенту – загальнонаціонального колегіального представницького органу – у системі організації державної влади¹⁴.

Обґрунтованою і правильною є на сьогодні позиція В. М. Шаповала, який дає визначення сучасного парламентаризму як системи взаємодії суспільства і держави, для якої історично характерними є визнання провідної, а в наш час – особливої і суттєвої ролі загальнонаціонального постійно діючого колегіального представницького органу державної влади – парламенту – в здійсненні державно-владних функцій.

Являє інтерес точка зору В. С. Журавського, який зазначає, що парламентаризм варто розуміти як у широкому, так і вузькому розумінні. Зокрема, у широкому розумінні парламентаризм – це система організації державної влади, яка характеризується вагомою і значною роллю парламенту, передбаченими конституцією можливостями його активного впливу на суспільне життя завдяки наявності демократичних функцій (законодавчої, бюджетної, установчої, контрольної), процедур та механізмів взаємодії з іншими органами державної влади тощо. При цьому автор підкреслює, що у зміст поняття парламентаризму в широкому розумінні входить також сукупність поглядів, ідей, спрямованих на утвердження верховної ролі парламенту в системі організації державної влади. У вузькому розумінні парламентаризм – це система організації і функціонування вищої державної влади, що характеризується поділом законодавчих і виконавчих функцій за зверхності парламенту, наявності у нього виключних прерогатив і повноважень¹⁵. Наведені трактування парламентаризму в цілому не виникають заперечень, проте їх важко розглядати як розкриття концепту сучасного парламентаризму. А вже в умовах сьогодення парламентаризм визначається не верховенством парламенту в системі органів державної влади, а передусім місцем та роллю парламентів, які вони займають у суспільстві й державі та у забезпеченні реалізації взаємодії держави і громадянського суспільства, спроможність ефективно виконувати покладені на нього завдання та функції, бути центральним інститутом демократії, який виражає волю народу і реалізує на практиці народне самоврядування.

Відповідно до викладеного вище варто погодитися з Ю. Г. Барабашом, який зазначає, що «на сучасному етапі державотворення парламентаризм може бути охарактеризований як режим здійснення державної влади, за умов якого парламент є єдиним загальнонаціональним представницьким і законодавчим органом влади, що активно виконує покладені на нього функції з реалізації й захисту інтересів народу, а його рішення мають беззаперечний авторитет серед усіх суб'єктів права, насамперед органів і посадових осіб виконавчої влади»¹⁶. Аналогічний підхід до розкриття концепту парламентаризму у своїх роботах представляє П. П. Пацкан, який під парламентаризмом розуміє систему парламенту та його інституцій, які функціонують в умовах демократичної, правової держави з принципом розподілу влади, системою взаємовідносин парламенту та його інституцій з іншими суб'єктами правовідносин, що має на меті забезпечити повноцінну діяльність парламенту як органу законодавчої влади, насамперед щодо прийняття законів, а також здійснення парламентського контролю за виконанням законів органами державної влади та щодо стану дотримання прав людини в державі¹⁷.

Разом із тим у цьому контексті правильним є визначення сучасного парламентаризму, запропоноване В. Л. Федоренком. Парламентаризм він визначає як особливий конституційно-правовий режим, що забезпечується високим авторитетом парламенту в країні та виявляється в спроможності парламенту ефективно забезпечити народне представництво, своєчасно та якісно здійснювати народне представництво, своєчасно та якісно здійснювати законодавче регулювання всіх сфер життя у суспільстві та державі, утверджувати та гарантувати права і свободи людини, сприяти консолідації нації довкола демократії та верховенства права¹⁸.

Цікавою, але дещо ідеалістичною є позиція Р. Мартинюка, який вважає, що парламентаризм – це «привілей» для країни із розвиненим, політично структурованим громадянським суспільством, заможним середнім класом і розвинутою партійною системою¹⁹.

У результаті системної характеристики парламентаризму у роботах сучасних вчених варто зазначити, що існує поєднання широкого та вузького підходів до дефініції парламентаризму через акценти на такі категорії, як «парламентський лад», «парламентський режим», «система політико-правової організації державної влади», «система парламенту та його інститутів», «суспільно-політичне явище», «багатогранний феномен», «шкала людських цінностей», «принцип», «привілей», «форма взаємодії громадянського суспільства і держави» тощо.

У зв'язку з розкриттям поняття парламентаризму І. Є. Словською як «складної політико-правової категорії, яка опосередковує особливе, пріоритетне місце парламенту в політичній системі та апараті держави, специфічний характер впливу представницького органу на суспільні відносини шляхом реалізації представницьких, законодавчих, установчих, контрольних та інших функцій і повноважень», заслугове на увагу запропонована авторкою система парламентаризму. Так, її становлять не лише організаційні основи (державний лад, що ґрунтується на особливій, пріоритетній ролі парламенту серед інших гілок влади), а й наукові основи (теорія парламентаризму, що включає досягнення вітчизняної та зарубіжної наукової думки). Доповнюють складне політико-правове явище нормативно-правові основи (конституція та законодавство з питань парламентської діяльності), історичні основи (передумови, основні етапи, тенденції еволюціонування парламентаризму), ідеологічні основи (сукупність поглядів, ідей, понять, заснованих на певних наукових і політичних знаннях та уявленнях, які мають за мету вплив на формування і розвиток правової, моральної та політичної культури населення) та основ правової й політичної культури, моральної духовності громадян (легітимність і легальність парламенту в сприйнятті народними масами). При цьому підкреслюється, що «лише взаємозв'язок цих складових породжує парламентаризм»²⁰. Проте така система парламентаризму є неповною, оскільки не включає всі елементи даної системи.

Слід зазначити, що системний характер парламентаризму та законодавчої влади в сучасній Україні, обумовлених її інституціоналізацією взаємозв'язків та взаємозалежностей у механізмі організації і функціонування державної влади та інших інститутів політичної системи суспільства об'єктивно вимагає аналізу еволюції парламентського права та конституційної моделі законодавчої влади, виявлення чинників та умов їх становлення й формування. До того ж реальний парламентаризм виникає не відразу у вигляді цілісної сис-

теми, а спочатку у вигляді певних політико-правових передумов, об'єктивних чинників, які формуються за сприятливих умов. Тому, маючи перед собою певні моделі організації і діяльності Верховної Ради України та її органів, їх взаємовідносин з іншими органами державної влади, насамперед Президентом України, Кабінетом Міністрів України, Конституційним Судом України, які впроваджувалися протягом останніх двадцяти п'яти років, дослідивши злети та кризи парламентаризму та державності в цілому, розглянувши характер стосунків Верховної Ради України і Парламенту України з іншими суб'єктами та інститутами політичної організації суспільства, усвідомлюючи причини трансформації цих взаємовідносин, можна зрозуміти як причини та наслідки різновекторного політико-правового ставлення держави та суспільства до парламентаризму, так і, можливо, особливості сучасної конституційної регламентації статусу Верховної Ради України, її органів, народного депутата України, форм та гарантій їх діяльності, відповідальності і запропонувати деякі магістральні напрями її модернізації.

Це допоможе, по-перше, розглянути еволюцію парламентського права, парламентаризму, законодавчої влади та її конституційної моделі як єдиний процес виникнення, визнання, формування, становлення й розвитку, далекий від монотонності і прямолінійності. По-друге, надасть можливість виділити в загальному русі конституціоналізації інститутів публічної влади, насамперед законодавчої влади, ряд якісно різних етапів з дуже неоднаковими конституційно-правовими та соціально-політичними параметрами. По-третє, незважаючи на те, що розвиток законодавчої влади, у цілому парламентаризму та інститутів парламентського права в суверенній Україні характеризувався доволі різкими змінами парадигм (від консервативної, інституціонально та функціонально закостенілої моделі закріплення Верховної Ради України як вищого органу в ієрархії системи рад, концептуальною основою якої є так званий принцип демократичного централізму, до конституційного визнання принципів парламентаризму та втілення концепції суверенних прав парламенту на самостійне здійснення функцій законодавчої влади), варто оцінювати розвиток законодавчої влади на кожному етапі її генезису як за відповідними йому конституційними та законодавчими нормами, так і станом розвитку доктрини парламентського права та насамперед практики законотворення.

Саме тому особливістю законодавчої влади як відкритої та самостійної системи, яка породжена насамперед демократичними перетвореннями у державі, у силу чого пов'язана з політичною системою суспільства мережею безкінечних прямих та зворотних зв'язків, є циклічно-хвильовий характер його існування та розвитку. Незамкнутість (відкритість) системи сучасного парламентаризму у поєднанні з її універсальною адаптацією та об'ємною, багатогранною сферою прояву парламентського права у сучасному світі значною мірою ускладнюють процес його вивчення. За даних обставин парламентаризм є органічною частиною політичного середовища та втілює в собі всю його багатогранність. Властивість відкритості забезпечує розвиток законодавчої влади як системного явища в умовах, які зумовлюють високий ступінь її життєздатності та керованості, функціональності й відповідальності перед народом. Разом із тим дані моменти відкритості законодавчої влади поєднуються з її нестійкістю в момент розвитку системи як на стадії формування, що, наприклад, пов'язане із характером та протиріччями виборчої системи, яка застосовується при обранні народних депутатів, так і особливостями законодавчого процесу, конституційно-правової відповідальності народних депутатів та парламенту України в цілому тощо.

Такі стани нестійкості, вибору прийнято називати точками біфуркацій. Вони неодмінні у будь-якій ситуації народження нової якості та характеризують межу між новим і старим. Значущість точок біфуркації ще й у тому, що тільки в них можна несиловим, інформаційним способом, тобто навіть найслабкішими впливами, змінювати поведінку системи, впливати на її долю²¹.

Тому, наприклад, якщо вважати законодавчу владу та її єдиний орган – Верховну Раду України правонаступницею Верховної Ради УРСР, про що свідчить еволюційний шлях оновлення чинного у цій сфері конституційного законодавства, то точкою біфуркації у розвитку законодавчої влади, мабуть, і стала ст. 6 Конституції України, згідно з якою державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову, а також ст. 75 Конституції України, яка закріпила, що єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України.

Сьогоднішні тренди у розвитку сучасного парламентаризму багато в чому визначаються глобалізацією та відповідними глобалізаційними процесами. У зв'язку з цим Ю. С. Шемшученко слушно зазначає, що для України «значимість систематичного аналізу глобалізації пояснюється перш за все тим, що наша держава перебуває в процесі входження до глобалізаційного простору, а також відсутністю належного правового механізму, який би забезпечував цей процес». Як складне явище глобалізація залишається розпорошеним та дискусійним поняттям особливо у частині наслідків впливу глобалізаційних процесів, зокрема на парламентаризм. Прикладом таких наслідків є послаблення державного суверенітету та структур держави як передбачень глобалізації (Ульрих Бек); глобалізація взаємопов'язана із детериторизацією як загрозою втрати локальності (наслідком чого є, наприклад, міграційні процеси населення) або глобальною «супратериторіальністю» (транссвітові та транскордонні відносини) (Ян Шолте); створюються нові інтегровані теорії розвитку права, перспективного законопроекування, планування та нормотворення тощо. Все це призводить до пошуків удосконалення діяльності парламенту як органу національного представництва та розвитку парламентаризму у цілому.

Вважаємо, що головними факторами за умов глобального впливу на розвиток сучасного парламентаризму та формування парламентського права в Україні є конкретизація принципів, що детермінують основні напрями розвитку сучасного парламентаризму, сприйняття та ефективного застосування міжнародних стан-

дартів і зарубіжного досвіду щодо специфіки форм та методів здійснення політичної влади у різних країнах на демократичних засадах; статусу парламенту та його місця в умовах конкретної форми правління; впливи різновекторних тенденцій гомогенізації та суверенізації, універсалізації та уніфікації правових норм у законодавчому процесі; розвитку парламентської демократії, аналіз та адаптації цього досвіду до реалій вітчизняного конституційного законодавства, а також проведення конституційної та парламентської реформи, яка спрямована на організацію та діяльність в Україні ефективного парламенту.

¹ Шемшученко Ю. С. Проблеми українського парламентаризму у світлі конституційної реформи в Україні / Ю. С. Шемшученко // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 2. – С. 99.

² Шаповал В. М. Основи теорії парламентаризму: моногр. / В. М. Шаповал. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. – 136 с. – С. 4.

³ Гошовська В. Специальність «Парламентаризм» у сучасних умовах підготовки керівних кадрів / В. Гошовська // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. – 2012. – Вип. 4. – С. 59–60.

⁴ Шаповал В. М. Парламентаризм і законодавчий процес в Україні. навч. посіб. / В. М. Шаповал, В. І. Борденюк, Г. С. Журавльова. – К.: Вид-во УАДУ, 2000. – 216 с. – С. 8.

⁵ Журавльова Г. Витоки українського парламентаризму / Г. Журавльова // Віче. – 1998. – № 6. – С. 137.

⁶ Парламентаризм та законотворення: вибрані лекції / упоряд. О. Л. Копиленко, Є. Р. Бершеда, Ю. О. Волошин, І. М. Міщак. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2017. – 498 с. – С. 169.

⁷ Бандурка О. М. Парламентаризм в Україні: становлення і розвиток / О. М. Бандурка, Ю. Д. Древаль // Університет внутрішніх справ. – Х., 1999. – 288 с.

⁸ Арутюнян Н. Ю. Парламентаризм в трансформації общественно-политической жизни РА: автореф. дисс. ... канд. полит. наук : спец. 23.00.01 / Арутюнян Наира Юрьевна ; Ин-т нац. стратег. исслед. им. Д. Канаяна МО РА. – Ереван, 2013. – 32 с.

⁹ Погорелова А. І. Розвиток культури парламентаризму в Україні / А. І. Погорелова. – К.: Парламентське вид-во, 2012. – 248 с. – С. 8.

¹⁰ Колісник В. П. Поняття конституційно-правової доктрини та формування конституційного ладу / В. П. Колісник // Правова доктрина – основа формування правової системи держави : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України та обговоренню п'ятитом. моногр. «Правова доктрина України», Харків, 20–21 листоп. 2013 р. / Нац. акад. прав. наук України. – Х., 2013. – С. 207–210. – С. 208.

¹¹ Основи вітчизняного парламентаризму: підруч. для студ. вищ. навч. закл. : у 2 т. / за заг. ред. В. А. Гошовської ; уклад. : Н. Б. Ларіна та ін. – К. : НАДУ, 2011. – Т. 1. – 408 с.

¹² Росенко М. І. Теоретико-методологічні засади механізмів розвитку парламентаризму в контексті становлення демократичного врядування в Україні: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 / Росенко Марія Іванівна ; Нац. акад. держ. упр. при Президенті України, Харк. регіон. ін-т держ. упр. – Х., 2012. – 36 с.

¹³ Реєнт О. О. Розвиток парламентаризму в Україні / О. О. Реєнт ; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. – К. : [б.в.], 2005. – 126 с.

¹⁴ Шляхтун П. П. Парламентаризм: Словник-довідник / П. П. Шляхтун. – К.: Парламентське вид-во, 2003. – 151 с. – С. 91.

¹⁵ Журавський В. С. Становлення і розвиток українського парламентаризму (теоретичні та організаційно-правові проблеми) / В. С. Журавський. – К.: Парламентське вид-во, 2002. – 344 с. – С. 105.

¹⁶ Барабаш Ю. Г. Парламентаризм в системі демократичних цінностей сучасного суспільства / Ю. Г. Барабаш // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління і права. – 2004. – № 4. – С. 47–51.

¹⁷ Пацкан В. В. Роль парламентаризму в системі конституційно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / Валерій Васильович Пацкан ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. – К., 2014. – 19 с.

¹⁸ Конституційне право України. В. Л. Федоренко. – С. 320.

¹⁹ Мартинюк Р. Сучасний український парламентаризм: спроба оцінки наявних результатів / Р. Мартинюк // День. – 2008. – № 197. – С. 4.

²⁰ Словська І. Є. Конституційно-правовий статус парламенту – Верховної Ради України : моногр. / І. Є. Словська. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 336 с.

²¹ Синергетическая парадигма. Многообразие поисков и подходов / отв. ред. В. И. Аршинов, В. Г. Буданов, В. Э. Войцехович. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 536 с.

Резюме

Омельченко Н. Л. Парламентаризм як концептуальна та інституційна основа сучасного парламентського права.

Проаналізовано різні підходи у тлумаченні та розумінні категорії «парламентаризм» в юридичній літературі, що дозволило визначити зміст та основні властивості парламентаризму. Зазначено, що парламентаризм вживається як юридичний, філософський, політологічний, соціальний та культурологічний феномен. Доведено, що розвиток сучасного парламентаризму багато в чому визначається глобалізацією та відповідними глобалізаційними процесами.

Ключові слова: парламентаризм, парламент, доктрина, глобалізація, парламентське право.

Резюме

Омельченко Н. Л. Парламентаризм как концептуальная и институциональная основа современного парламентского права.

Проанализированы различные подходы в толковании и понимании категории «парламентаризм» в юридической литературе, что позволило определить содержание и основные свойства парламентаризма. Отмечено, что парламентаризм употребляется как юридический, философский, политологический, социальный и культурологический феномен. Доказано, что разви-

тие современного парламентаризма во многом определяется глобализацией и соответствующими глобализационными процессами.

Ключевые слова: парламентаризм, парламент, доктрина, глобализация, парламентское право.

Summary

Omelchenko N. Parliamentary arising as a conceptual and institutional basis of the modern parliamentary right.

Different approaches in the interpretation and understanding of the category “parliamentarism” in the legal literature have been analyzed, which allowed to determine the content and basic properties of parliamentarism. It is noted that parliamentarism is used by the legal, philosophical, political science, social and cultural phenomenon. It is proved that the development of modern parliamentarism is largely determined by globalization and the corresponding globalization processes.

Key words: parliamentarism, parliament, doctrine, globalization, parliamentary law.

УДК 342.7 (479.24)

К. А. РАГИМОВ

Кенан Ахмедаг оглы Рагимов, аспирант Института государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины

ПРАВО ЧЕЛОВЕКА НА ЖИЗНЬ В СИСТЕМЕ НОРМАТИВНЫХ ПРАВОВЫХ АКТОВ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

В современных государствах, позиционирующих себя как правовые, одной из важнейших актуальных задач является обеспечение прав человека, в т.ч. и одного из фундаментальных прав этой категории — права на жизнь.

В Азербайджане основы политики развития прав и свобод человека и их обеспечения были заложены великим общенациональным лидером Гейдаром Алиевым^{1,2}, принимавшим непосредственное участие в разработке первой Конституции независимого Азербайджана и провозгласившего, что «Азербайджанское государство ... считает защиту прав человека своей основной задачей и будет жить и работать над этим принципом»³.

Логическое продолжение постоянно проводимой в Азербайджане системной работы в этом направлении нашло свое воплощение в актах Президента Азербайджанской Республики Ильхама Алиева^{4,5,6}.

Успех реализации государственной политики в сфере формирования механизма правовой защиты, обеспечивающего эффективную защиту прав человека, объективно предопределяет потребность не только в детальном изучении передовых достижений правовой мысли в этой области, но и в практическом их воплощении в национальную законодательную и правоприменительную практики.

Разнообразным аспектам правового регулирования права человека на жизнь в Азербайджанской Республике уделяли свое внимание такие ученые, как А. Абилов⁷, К. Макили-Алиев⁸, А. Мустафаева⁹, Р. Султанов¹⁰ и др. Их исследования преимущественно касались вопросов, связанных с международно-правовым регулированием прав человека и влиянием такого регулирования на национальное законодательство Азербайджана. В то же время, по нашему мнению, вопросы правового регулирования права человека на жизнь в системе нормативных правовых актов Азербайджанской Республики представляют собой нерешенную ранее часть общей проблемы, в связи с чем заслуживают отдельного и пристального внимания.

Целью статьи является исследование правового регулирования права человека на жизнь в системе нормативных правовых актов Азербайджанской Республики, в частности, определение иерархии уровня соответствующих актов, закрепляющих указанное право, и изучение теоретических вопросов относительно возможности его ограничения.

В ст. 148 Конституции Азербайджанской Республики¹¹ (далее – Конституция), принятой на всенародном голосовании (референдуме) 12 ноября 1995 г., определен исчерпывающий перечень нормативных правовых актов, составляющих систему законодательства: 1) Конституция; 2) акты, принятые референдумом; 3) законы; 4) указы; 5) постановления Кабинета Министров Азербайджанской Республики; 6) нормативные акты центральных органов исполнительной власти.

Считаем, что к такому виду нормативных правовых актов, как законы, безусловно, относятся и конституционные законы, принятие которых в силу положений ч. III ст. 7, ч.ч. I, II ст. 93 Конституции находится в исключительной компетенции Милли Меджлиса Азербайджанской Республики, осуществляющего законодательную власть. В пользу такого вывода свидетельствуют, в частности, и некоторые положения Конституционного Закона Азербайджанской Республики «О нормативных правовых актах» от 21 декабря 2010 г. № 21-IVKQ¹² (в редакции Конституционного Закона Азербайджанской Республики от 30 сентября 2016 г. № 304-VKQD¹³). Так, например, ч. 17.1 ст. 17 этого Закона предусмотрено, что в соответствии со ст. 93 Кон-